

МОЛ-МУЛКНИ ВА МУЛКИЙ ХУҚУҚЛАРНИ МЕРОСХЎРЛАР ЎРТАСИДА ТАҚСИМЛАШНИНГ НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ МАСАЛАЛАРИ (ТЕЗИС)

*Бекзод Гадоев – фуқаролик
Ишлари бўйича Тошкент шаҳар
Учтена туманлараро суди судьяси*

Аннотация. Мақолада мерос масаласида мол-мулкни ва мулкীয় ҳуқуқларни меросхўрлар ўртасида тақсимлашнинг назарий ва амалий масалалари илмий-назарий таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Мерос улуши, ворислар, мол-мулк, маъмурий регламент, мулкীয় ҳуқуқлар, фуқаролик суди, мерос ҳуқуқи, мерос очилган вақт, васиятнома, USAID, UNDP, меросхўрлар ўртасида тақсимлаш.

Мерос масаласида мол-мулкни ва мулкীয় ҳуқуқларни меросхўрлар ўртасида тақсимлаш барча даврларда муҳим ҳисобланган. Мерос масаласи ўзининг долзарблигини бугунги кунда ҳам сақлаб қолмоқда. Мерос тушунчасига Хожа Бухорий ўрта махсус билим юрти расмий сайтида “Мерос сўзи «Виросатун» сўзидан олинган бўлиб маънавий ёки молиявий ҳаққа эга бўлиш дегани. Яъни, бирон нарсани бир шахсдан бошқасига ўтишлигидир. Шу маънога кўра “Мерос” мол, бойлик, илм, улуғликни ўз ичига олади. Фикхий тушунча бўйича, майитнинг ортида шаръий ворисга қолган мол ва ҳуқуқларга мерос дейилади. Мерос илмининг асосий далили ва ҳужжатлари Қуръони Карим, суннат ва ижмоъдан олинган. Бу илмда қиёсга ўрин қолмаган. Мерос илмини фароиз илми ўргатади. Бу илмнинг билимдони “Фароизи” деб номланади. Мерос илмининг ғояси – қолдирилган меросни ҳар ҳақ эгасига ўз ҳақини, шарий белгиланган улушини етказишдир.”¹ фикрлари келтириб ўтилади.

Мерос масалалари мамлакатимизда Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси, Оила кодекси ва бошқа бир қанча норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 726-сон 2020 йил 18 ноябрда қабул қилинган “Нотариуслар томонидан айрим нотариал ҳаракатларни амалга ошириш тартиби тўғрисидаги маъмурий регламентларни тасдиқлаш ҳақида”ги қарори шулар жумласидан ҳисобланади. Мазкур Вазирлар Маҳкамаси қарорининг 20-банд, 2-хатбошисида қўйидаги жумлалар қайд қилинган: “20.Кўчмас мулкка бўлган мулк ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжатлар қуйидагилар бўлиши мумкин: меросга бўлган ҳуқуқ

¹ <https://hojabuxoriy.uz/?p=689>

тўғрисидаги гувоҳнома”².

Мерос масаласида низоли ҳолатлар вужудга келган пайтда ёхуд аксинча масалани меросхўрлар ўртасида ҳал қилиниши лозим бўлган вазиятларда суд-ҳуқуқ соҳасидаги кўп йиллик тажрибамиздан келиб чиқиб шуни айтишимиз мумкинки, амалиётда асосан нотариуслар аксарият ҳолатларда мерос масалани ҳал қилишни Ўзбекистон Республикаси фуқаролик судларига мурожаат қилиш ҳуқуқларини тушунтириш билан чекланишларини кузатганмиз. Бундай амалий ечим ўз навбатида шунингсиз ҳам катта ҳажмда иш олиб бораётган фуқаролик судларида кўшимча иш юкламасини вужудга келтиради. Натижада фуқаролик судлари олдида турган Ўзбекистон Республикаси фуқароларнинг конституция ва қонунларда ҳимояланиши лозим ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашга қийинчилик вужудга келади. Демак, мол-мулкни ва мулкый ҳуқуқларни меросхўрлар ўртасида тақсимлашнинг назарий ва амалий масалалари мавзусида тадқиқот олиб бориш заруриятини бугунги давр тақозо этмоқда.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 1147-моддаси 1-қисмига кўра, меросхўр мерос очилган кундан эътиборан исталган вақтда меросдан воз кечишга ҳақли. Мазкур кодекснинг 1116-моддаси 1-қисмига кўра, мерос фуқаронинг ўлими ёки унинг суд томонидан вафот этган деб эълон қилиниши оқибатида очилиши белгиланган. Шунингдек, Фуқаролик кодексининг 1134-моддасига кўра, қонун бўйича меросхўрлар ворисликка Фуқаролик Кодексининг 1135-1141-моддаларида назарда тутилган навбат тартибида чақирилишини назарда тутаяди.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 1135-моддасига кўра, “мерос қолдирувчининг болалари (шу жумладан фарзандликка олинган болалари), эри (хотини) ва ота-онаси (фарзандликка олувчилар) тенг улушларда қонун бўйича биринчи навбатдаги ворислик ҳуқуқига эга бўладилар. Мерос қолдирувчининг вафотидан кейин туғилган болалари ҳам биринчи навбатдаги ворислар жумласига кирадилар.”³ Демак, шу нуқтаи назардан келиб чиқиб, мерос масаласи амалдаги қонунчилик билан тартибга солиниши керак.

Мерос очилган вақт масаласида “Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 1118-моддасига асосан мерос очилган пайтда ҳаёт бўлган фуқаролар, шунингдек мерос қолдирувчининг ҳаётлик пайтида ҳомила ҳолида бўлган ва мерос очилгандан кейин тирик туғилган болалари васият ва қонун бўйича меросхўр бўлишлари мумкин. Қолаверса, мерос очилган пайтда тузилиб бўлган юридик шахслар, шунингдек давлат ва фуқароларнинг ўзини ўзи

² <http://lex.uz//ru/docs/5109530> Нотариуслар томонидан айрим нотариал ҳаракатларни амалга ошириш тартиби тўғрисидаги маъмурий регламентларни тасдиқлаш ҳақида

³ Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996-й., 2-сонга илова. Elektron manba: <https://lex.uz/docs/-111189#-111192>

бошқариш органлари ҳам васият бўйича меросхўр бўлишлари мумкин. Демак, мархумнинг васиятномасида кўрсатилган шахс (жисмоний ва юридик шахс)лар, ҳамда давлат ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари васият бўйича меросхўр бўлиши мумкин.”⁴ Юқорида манбадан кўриниб турибдики, мерос бўйича ҳал қилиниши лозим масалалар мавжуд.

Шунингдек, [«Advice.uz»](http://advice.uz) ҳуқуқий ахборот порталида: “Меросни тақсимлаш меросхўрларнинг келишувига кўра ўзларига тегишли улушларга мувофиқ, келишувга эришилмаган тақдирда эса, суд тартибида амалга оширилади.”⁵ Шундан келиб чиқиб, меросни тақсимлаш меросхўрларнинг ўзаро келишувига кўра белгиланиши доирасида ҳал қилиниши фикримизча тўғри ҳисобланади.

Бундан ташқари Ўзбекистон Республикаси Олий суди, АҚШ Халқаро Тараққиёт Агентлиги (USAID) ва UNDPнинг қўшма лойиҳасида мерос масаласида умумий улушли мулк тушунчасига қўйидагича таъриф келтиришни лозим деб биламиз: “Икки ёки ундан ортиқ меросхўрлар қонун бўйича ёки меросхўрларнинг улушлари аниқ белгиланмаган васиятнома асосида меросни эгалласалар, ушбу мерос мулки уларнинг умумий улушли мулки ҳисобланади.”⁶ Фуқаролик судларида айнан юқорида кўрсатилган умумий улушли мулкни аниқлаш жараёнида ҳам бир қанча низоли вазиятлар вужудга келмоқда. Шу нуқтаи назардан қараганда, мерос масаласида мол-мулкни ва мулкрий ҳуқуқларни меросхўрлар ўртасида тақсимлашнинг назарий ҳамда амалий масалаларидаги мавжуд бўшлиқларни бартараф этиш муҳим ҳисобланади.

Юқорида берилган барча фикрларимизни умумлаштирган ҳолда қўйидаги хулосаларга келишимиз мумкин:

Биринчидан, мол-мулкни ва мулкрий ҳуқуқларни меросхўрлар ўртасида тақсимлашнинг назарий ва амалий масалаларини янада чуқурроқ тадқиқ этиб, амалдаги мавжуд қонунчилигимизда учрайдиган ҳуқуқий бўшлиқларни бартараф этиш учун зарурий қўшимча ва ўзгартиришлар киритиш лойиҳаларини ишлаб чиқиб, тегишли тартибда қонунчилик ташаббуси ҳуқуқига эга субъектларга тақдим этиш лозим.

Иккинчидан, мол-мулкни ва мулкрий ҳуқуқларни меросхўрлар ўртасида тақсимлашнинг назарий ва амалий масалаларини ўзида мужассам этган вақтли матбуот нашрларида кўрсатувлар ташкил этиш ҳамда содда ва оддий, барча тушунадиган тилда рисолалар чоп этиш мақсадга мувофиқ.

⁴ <https://surxondaryo.adliya.uz/uz/news/detail.php?ID=40625>

⁵ <https://advice.uz/uz/document/1064>

⁶ Ўзбекистон Республикаси Олий суди, АҚШ Халқаро Тараққиёт Агентлиги (USAID) ва UNDPнинг қўшма лойиҳаси. Ўзбекистонда мерос ҳуқуқи. Электрон манба: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/uz/uz_undp_Inheritance_Law_in_Uzbekistan_brochure_uzb.pdf

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиснинг Ахборотномаси, 1996-й., 2-сонга илова.
2. <https://hojabuxoriy.uz/?p=689>
3. <http://lex.uz//ru/docs/5109530> Нотариуслар томонидан айрим нотариал ҳаракатларни амалга ошириш тартиби тўғрисидаги маъмурий регламентларни тасдиқлаш ҳақида
4. <https://surxondaryo.adliya.uz/uz/news/detail.php?ID=40625>
5. Ўзбекистон Республикаси Олий суди, АҚШ Халқаро Тараққиёт Агентлиги (USAID) ва UNDPнинг қўшма лойиҳаси. Ўзбекистонда мерос ҳуқуқи. Электрон манба: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/uz/uz_undp_Inheritance_Law_in_Uzbekistan_brochure_uzb.pdf
6. <https://advice.uz/uz/document/1064>